

JUDITH SHKLAR O LES ARRELS DE L'ESCEPTICISME MODERN EN LA TEORIA DE LA JUSTÍCIA

Joan Nonell Merlo

Professor de Filosofia a INS Creu de Saba, Olesa de Montserrat

És sabut que la Judith Shklar, pensadora jueva d'origen letó, nascuda al 1928, que es va acabar exiliant als Estats Units, on va desenvolupar la seva carrera acadèmica, i on va morir el 1992, va centrar el seu interès en el camp del liberalisme negatiu, que persegueix entendre les formes d'organització polítiques més des de l'evitació del mal i de l'abús de poder, que des de l'execució d'abstractes models racionals de convivència social. És força coneguda, en aquest sentit, la seva aportació al debat sobre les teories de la justícia, consistent en esquivar les dificultats que comporta la definició de justícia, per dedicar-se a estudiar i establir les condicions de possibilitat de la injustícia, que es poden reconèixer en els grans mals patits per l'ésser humà al llarg de la història, en especial, la història del segle XX, i que resulten més fàcilment universalitzables que les virtuts contingudes en els models de justícia. Els resultats d'aquestes reflexions estan presents en la seva obra *The faces of injustice*, publicada el 1990¹.

També és en aquesta mateixa obra on es pot trobar la referència més clara a les seves aportacions escèptiques al liberalisme polític. La nostra filòsofa, testimoni de primera mà dels horrors del totalitarisme, no es fa gaires il·lusions amb les propostes del liberalisme clàssic, representat per Locke i John S. Mill. El control sobre l'exercici del poder absolut, que els governs constitucionals garanteixen, així com el respecte als drets de l'individu, evitant les tiranies de les majories, que reconeixem com els pilars centrals del pensament liberal, no sempre resulten eficaços per evitar el dany i el patiment dels ciutadans. Més que a l'esperança, Shklar apel·la a la memòria a l'hora de fer filosofia política. És en aquesta atmosfera de desconfiança envers les bones intencions del governant on pren més sentit la seva aposta per autors com Montaigne i Rousseau que, sense ser obertament liberals, recelen de l'aplicació d'ideals utòpics, ja sigui pel perill de la homogeneïtzació de l'experiència humana, que ens porta a l'error de creure en una sola veritat,

en el cas del primer, ja sigui per la sensibilització davant de la injustícia, en el del segon.

Empatitzar amb la víctima de la injustícia és la recepta per fer de les democràcies, d'altra banda l'únic règim que pot garantir la dignitat i la llibertat dels seus integrants, un espai de convivència més acollidor i responsable, més humà. Reconèixer la víctima i el seu patiment obre la porta a diferenciar entre la desgràcia i la injustícia, entenent la primera com l'acció inevitable que provoca el nostre mal –infortuni–, i la segona com la negligència del poderós, del funcionari o del mateix conciutadà que pot haver causat, indirectament, aquell mal. Mirar cap a un altre cantó i acceptar la inevitabilitat del mal no fa més que escampar i perpetuar la injustícia. Ens nega el saludable exercici de qüestionar el poder i el seu ús. Ara bé, posar en dubte les visions úniques dels fets que, sovint, ens presenten els governants o els poders que els hi donen suport, no és la mostra més destacada de l'escepticisme de la pensadora jueva. És, si de cas, el resultat final del seu programa de reforma dels règims constitucionals, que identifica com a principal enemic d'aquests, l'esmentat exercici d'injustícia passiva.

Però l'escepticisme l'entén no només com a eina crítica. No és únicament la provisió saludable que cal fer en l'anàlisi de l'exercici del poder. L'escepticisme es troba en l'origen de tota teoria racional que persegueix la comprensió del possible, abans que la captació del necessari. Per això, encara que pugui semblar paradoxal, des de l'òptica de la nostra autora Plató resulta ser escèptic quan, detectant el model polític real com a injust, prescindeix d'ell i es decanta pel model ideal. Com que l'ordre normal de la societat no garanteix la justícia, ja que no posa fre al desig humà, llavors cal decantar l'ordre social cap a la idealitat de la raó, única garant de la introducció de mesura en la vida ciutadana. No cal dir que la Judith Shklar refusa la solució platònica, per coartar la llibertat individual i introduir un nou model de necessitat en l'existència, aquell que ve determinat per la raó. Però Plató, amb el seu escepticisme, ens adverteix que la Llei no conté, en si mateixa, ni racionalitat, ni harmonia.

¹ Hi ha traducció al castellà a l'editorial Herder, Shklar J. (2013), *Los rostros de la injusticia*, (García Ruiz, A.; trad.) Barcelona, col·lecció Pensamiento Herder, amb pròleg de Fernando Vallespín, 200 pàg.

La via oberta per Plató serà transitada també per Sant Agustí, que concep el model racional construït per l'home com a insuficient per la pròpia naturalesa pecadora i ignorant d'aquest. Per fugir de la injustícia només ens resta la fe, que pot il·luminar la raó en el seu exercici d'impartir justícia. Amb bones intencions no n'hi ha prou. També Montaigne recela de la capacitat humana per assolir la justícia. En el seu cas, a més, explora els topalls que Sant Agustí ja havia detectat: els nostres esforços per ser justos poden acabar generant més dany en l'altre del que preteníem evitar. La ignorància respecte l'altre ens fa creure que el model de virtut que ens imposen a nosaltres mateixos pot servir, també, per conduir la seva existència. Imposant-los el nostre ideal, ens tornem cruels i tirànics. La recepta que Montaigne ens ofereix, per no caure en la injustícia, rau en reconèixer les pròpies limitacions i evitar tota autocomplaença, consistent en l'operació habitual de provar d'exculpar-nos de qualsevol responsabilitat, si som nosaltres els causants de la mateixa, a la vegada que jutgem amb severitat i excés de zel l'altre, si sospitem que és ell qui la pot haver provocat.

Més enllà de Montaigne, l'escepticisme és reconegut per la nostra autora com l'eina bàsica per sotmetre a revisió les propostes il·lustrades que sustenten les grans teories de la justícia. Més que una justícia de mínims, com la que dissenya J. Rawls, que només genera consensos a nivell teòric, cal apel·lar al lloc comú de les injustícies, que tots podem consignar, des de l'enfocament propi de la víctima. Els grans mals són reconeguts i objectivats per tot ésser humà. És més fàcil admetre com un mal les injustícies, quan són patides per tothom, que reconèixer com un bé determinats ideals de justícia. En aquest sentit, els grans models teòrics sobre la justícia desenvolupats per Plató, Sant Agustí o Rousseau, pequen de desatenció cap als veritables patidors de la injustícia, quan consideren que el victimari és a la vegada víctima de la seva ignorància, o de la seva naturalesa caiguda o de l'entorn social que l'ha desnaturalitzat. Únicament la democràcia liberal restableix la dignitat del patidor quan reconeix, com a imperatiu moral, el respecte a la vida i els drets i de tots els ciutadans. Però això no converteix la democràcia en una nova solució ideal per a tots els nostres mals. L'escepticisme s'ha d'estendre, també, com dèiem al principi, a l'exercici del poder democràtic, bo i entenent que la complexitat de l'acció humana pot convertir la víctima d'avui en el botxí de demà.

L'altre gran problema que la Judith Shklar detecta quan sotmet a revisió l'estàndard democràtic de la injustícia és quan podem considerar algú com a víctima. Si admetem la definició clàssica establerta pel liberalisme, que l'atribueix a tot aquell que pateix un tracte cruel o opressiu, llavors, tot i que amb això s'amplia molt l'espectre de les nostres sensibilitats morals, dilueix el patiment, ja que tothom podria ser considerat com a víctima, en la mesura que també aquells que pateixen

faltes menors, mereixen aquesta condició. El simple incompliment d'una promesa rebuda ja és simptomàtic de patir injustícia. La conseqüència d'aquesta dissolució és l'extensió de la indiferència envers la injustícia, que posa en veritable risc l'exercici democràtic. Si tot és injust, res no és injust. Deixar-se caure per aquest pendent relativista ens aboca a protagonitzar la injustícia passiva, posant en risc la convivència democràtica. De res no serveix entendre la virtut ciutadana com l'estricta compliment de les normes, si es desatén l'obligació cívica de fer costat a qui pateix la injustícia. Romandre passiu davant d'aquesta ens converteix en còmplices de la mateixa.

Més enllà de la innegable actualitat de totes aquestes qüestions, que avui posen a prova la qualitat de l'exercici de la democràcia en el nostre país, cal reconèixer la nostra pensadora com a l'última integrant del que Jordi Ramí­ez anomena *filosofies de la prudencialitat, en oposició al que serien les filosofies de la totalitat*². Allò propi de la prudencialitat, és, segons Ramí­ez, l'exercici escèptic, present en la tradició anglesa del segle XVII, de la dissensió en el camp de la política i la religió, amb la finalitat de demostrar que no hi ha cap grup o secta capaç de monopolitzar la veritat. En aquest mateix sentit, la Shklar entén l'escepticisme com un necessari distanciament crític, tal com observa l'Alicia Garcia Ruiz, -en el seu article *Judith Shklar, la pasió de la distància*³-, que s'ha d'interpretar no com un fred i desapassionat exercici de racionalitat teòrica, sinó com la pràctica prudent d'una passió tranquil·la, la del coneixement, que ens compromet amb la veritat. La vida de la nostra autora és un clar exemple a lloar i seguir d'aquest compromís.

2 Vegeu Ramí­ez, J. (1988), *Les arrels escèptiques i providencialistes del pensament contemporani*, Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona, col·lecció Filosofia, nº 4, pàg. 25.

3 Vegeu Garcia Ruiz, A. (2019). "Judith Shklar, la pasió de la distància" *Revista Letras libres, Tres pensadores para el siglo XXI*, nº 211, abril 2019, España [article en línia] [data de consulta: 9 de novembre de 2019]] <https://www.letraslibres.com/espana-mexico/revista/judith-shklar-la-pasion-la-distancia>